

סניפי בית הדין בבני ברק ובקרית ספר (מודיעין עילית) בשבתו כבוררות וכבית הוראה לממונות במעמד שני צדדים, ע"י דיין יחיד או מותב תלתא

(תיק זה פורסם כבר בחוברות המודפסות של בית הדין)

האם בכוח ראש ישיבה לאסור שימוש בלימוד בישיבה לבחור שלא נענה לו ולהוראותיו

תיק מס' 1949.

טענות ומענות מהורים של בחורי ישיבות שהרגישו צורך להתחתן מוקדם מחבריהם (לפני שנה חמישית בישיבה גדולה) וראש הישיבה התנגד להם, ולחתן שהתארס בגיל כנ"ל הודיע שאין מקומו בישיבה ואסור לו לאכול וללמוד בישיבה, והחתן חשש שאם ישאר בישיבה דינו כגזלן על כל המשתמע ל"ע, ואיום זה מונע מאחרים מלהשתדך כשהם מרגישים צורך בכך, אף שכבר עברו מזמן את גיל בן שמנה עשר לחופה כפי שקבעו חז"ל (באבות פרק ה משנה כא ונפסק בשו"ע אבן העזר סימן א סעיף ג, ועי"ש בסעיף ד ובנו"כ למי מותר לאחר את גיל הנישואין, אבל אם אינו עומד בכללי הלכה זו, לכו"ע אסור להתעכב). האם צודק ראש הישיבה בהתנגדותו, והאם צריכים לחוש לגזילה ונעשים עי"ז פסולי עדות וכו'.

ונפסק הדין דדין מקרים אלו מורכב מכמה הלכות חמורות שיש לעיין בהם, ונפרטם בדרך קצרה.

יל"ד מדין דאורייתא של לפני עור לא תתן מכשול שגורם לבחור הרהורים ח"ו, ולפנ"ע לעבירה חמורה הוא חמור ביותר.

ועוד יש לדון מדין דאורייתא של לא תרדה בו בפרך שאסור לאדם לכוף רצונו ודעתו על בן חורין מבני ישראל שיעשה רצונו למורת רוחו כאילו הוא עבדו, וכן מבואר בשערי תשובה לרבנו יונה שער ג אות ס. ול"כ בארחות צדיקים בשער האכזריות. וכן משמע ממה שכתב החינוך מצוה שמו להזהר בהלכה זו היום בבני ביתו הבני חורין אף שאין דין עבד עברי נוהג, עי"ש. (ואולי לדבריו אזהרה זו אינה מדאורייתא אלא מדרבנן). וכן נקט כדבר פשוט הקה"י להלכה בקרינא דאגרתא ב' סי' תרמ ובארחות רבינו א' עמ' רלג וג' עמ' קל ובלשכנו תדרשו א' עמ' רלב שאיסור לא תרדה בו בפרך הוא כפירוש רבינו יונה הנ"ל. ומדבריהם עולה שבכלל האיסור הוא שאין לראש ישיבה להטיל ציוויים על בחורים בשבתם לפני ראש הישיבה שהם בושים לא לקיים דברו או מוכרחים מסיבות אחרות ולא עושים מרצונם

המלא. (ובהלכות עבדים ביורה דעה סימן רסז בערוה"ש סעיף קלד כותב שכל מה שממעט בספרא מקרא ודריש להתיר לרדות בבן חורין שאין בו לאו זה, היינו רק בפועל שכיר שהשכיר את עצמו על מנת כן, וכן כתב בנו התורה תמימה בדברים פרק טו פסוק יב אות מג יעו"ש. ובזה מיושב מה שהקשה בשלמת חיים סימן קלז).

ואין שום היתר לא מגמרא ולא מסברא, לא בהלכה ולא במוסר, שאדם יכופ את השני לעשות מה שהוא דורש ממנו, או להמנע ממה שדורש ממנו להמנע מלעשותו. וגם אם זה ביכולתו של הכופה להביא לידי מה שמבקש ע"י לחץ או איום, נראה (וכן דעת זקני דורינו כדבר פשוט למה לי קרא סברא הוא, ואינם מאמינים שקורה כדבר הזה בישראל) שאין צריך להביא ציטוט מקור שום פסוק או פוסק לשלול הנהגה כזו. ואם יש בחור נורמלי שאינו חרש ולא שוטה שיודע מה שמוטל עליו מצד ההלכה, אין סמכות לאף אחד לומר לו מה לעשות. ואם בקיום מצווה עסקינן כגון בנידוננו, אפילו אם המצווה הוא אביו או אמו שיש חיוב לשמוע בקולם מדין דאורייתא של כיבוד אב ואם, אין מצוה על הבחור לשמוע בקולם כמפורש בהלכה (ביור"ד סימן רמ סעיף טו) ע"פ הגמרא. וכ"ש בכל אדם שאינו אביו, וכן הדין ברבו.

ועתה נבוא לדון אם ראש ישיבה קבע שבחור מאורס הנשאר ללמוד בישיבה אם הוא פחות משנה חמישית בישיבה, דינו כגזלן, האם דין הנשאר ולומד בבית המדרש בישיבה בניגוד לקביעה זו הוא באמת גזלן ח"ו או שאין זה בסמכות ראש הישיבה להחליט כך, ודבריו אינם אלא גוזמא ופטומי מילי בעלמא. (וכן פסקו ביד"ץ העה"ח בדור שלפני פנינו לבחור בישיבה שראש הישיבה אסר עליו מדין בעלותו להשאר ללמוד בישיבה ואמר שאם ישאר הוא גזלן, והבי"ד פסקו שאינו גזלן. ולקמן נראה מה יתכן מקור לפסקם).

והנה בענין זה יש לדון על ג' סוגי בעלות אשר לכאורה מצויים בישיבות, מה דין ראש ישיבה האוסר על בחור ללמוד בישיבה מטעם כגון זה אם נכנס ללתא דגזל ח"ו.

הא' הוא מי שהוזמן לעמוד בראשות ישיבה קיימת ולא טרח ולא עמל בהקמת הישיבה או בניית הבנין, ומסרו לו סמכות של בעל בית, או שהוא עצמו טרח ואסף כספים מנדיבי עם ישראל בארץ ובעולם וקיבל קצבאות עירוניות וממשלתיות ועי"ז נעשה בעל הבית. דין ראש ישיבה כזה הוא כגבאי או כגזבר של צדקה או של אפוטרופוס שדינו כבעלים לכאור' לגבי מה שפועל בניהול ההקדש וכדיבואר לקמן. הב' הוא מי שקיבל את כספי הקמת בית המדרש של הישיבה והפנימיה מאנשים מסויימים ולא מכלל הציבור ומקצבאות ומענקים ציבוריים וקבלם מהתורמים המסויימים על

תנאי מפורש שדעתו היא תקבע בישיבה. דין הקדש כזה לכאן' שבעל הממון קבע את הקדשו על תנאי מראש ויכול להביע דעה גם אחרי שההקדש משתמש בזה כדיבואר לקמן. הג' הוא מי שפתח ישיבה בביתו הפרטי ומאכיל את הבחורים מכספם הפרטי ומארחם ללינה על חשבונם הפרטי בלבד ולכן הוא בעל הבית, וגם ע"ז יש לדון אם בסמכותו לשלול לימוד בישיבה של בחור מסויים בעילה כזאת באזהרה מראש. ונוגע לדין כל בעל בית שרוצה למנוע מאחר כניסה לביתו, והפרטים יבוארו לקמן.

על האופן הא' שראש הישיבה הוא גבאי או גזבר או אפוטרופוס של ההקדש יש להביא מה שנפסק בשו"ע חו"מ סימן לז סעיף ט שאין לגבאי פסול נגיעה לעדות על ההקדש כי אין לו בעלות בו. ועיין בזה עוד בט"ז בסימן פז סעיף לה לענין להשביע היסת בתביעה של ההקדש או ממון עניים. ועולה מדבריהם שאין כל בעלות לאפוטרופוס על ממון ההקדש לאסור או לקבוע שהמשתמש בניגוד לדעתו הוא גזלן, שאין זה ממון בבעלותו, רק שהוא אחראי לבצע את חלוקתו או הקנינים והחלויות שצריך לפעול בו. ועיין עוד במהרי"ק שורש קסא שכתב בתוך הדברים "דאפילו המוריש לא היה לו בה אלא טוה"נ", ועיין בקה"י המפורסם בדין גבאות ישיבה (ב"ק סימן לח בדפה"י וסימן מד בדפוה"ח) שמביא ראשונים ופוסקים (תשובות הרשב"א בתולדות אדם סימן קכז וביאור הגר"א חו"מ סימן רנ ס"ק מג ועוד) בלי חולק דפשוט להם שאין בעלות או זכות ממון לגבאי או לאפוטרופוס בהקדש שמנהל ואינו יותר משליח, ונוקטים דמינויו הוי דבר שאין בו ממש שא"י לעשותו בקנין.

ובגדר בעלות הציבור על בית כנסת ובית מדרש שהקדישו, יעויין בסוגיות בנדרים דף מז מח ובשיטמ"ק ומאירי שם, ובמגילה דף כו מה שכתבו רש"י ותוס' וברמב"ם פרק יא מהלכות תפילה הלכה טז, בטעם האי דינא שבית כנסת של כרכים אסור למוכרו אפילו שבעת טובי העיר במעמד אנשי העיר. ועי' בתשובות הרשב"א חלק ה סימן רנ. ובשו"ת הרא"מ סימן נג שהאריך הרבה בדין זה. ויעויין בעטרת זקנים ופרי מגדים באו"ח סימן קנג על המג"א ס"ק י, שבכל דאתו אליו מעלמא דינו כבית כנסת של כרכים. והעולה מדברי הפוסקים הנ"ל בקצרה: דיש רק זכויות ממון מסויימות למשתמשים הקבועים מפני דרכי שלום, כעין חזקת תשמישים, כלפי משתמשים קבועים אחרים מאותה העיר. אבל לגבי אחריני דאתו מעלמא אין שום זכות ממון לבן העיר, כן משמע מלשון הראשונים שם. ולפ"ז הוא הדין ישיבה המיועדת לכלל הבחורים דאתו מעלמא ובכל שנה מגיעים אחרים ולא הוקדשו ע"ד ציבור מסויים, שאפילו לציבור שתרמו והקדישו אין עליה בעלות ומכ"ש לאפוטרופוס הפועל מכוחם. (ואף אי נימא לחלק בין ב"כ של כרכים לישיבה ולומר שהקדש ישיבה יש בו בעלות לציבור והיתר

למוכרו בזט"ה ומעמד אנשי העיר, אכתי לגזבר אין שייכות ממון בה שהעובר על דבר מדבריו נחשב לגוזלו. וז"פ).

על האופן הב' נפסק שאם נחלקו הציבור יש זכות ממונית למקדישים לקבוע לאיזה מחלקי הציבור להעביר את תרומתם (עי' משנ"ב סימן קנד וזה על פי מה שנפסק בכלי הקודש סימן קנג שאם התנו הכל לפי תנאם וכתבו הנו"כ דמסתמא הוקדש ע"ד מנהגא והמנהג להתנות, ועי' שו"ת הרא"מ סימן נג), וה"ה אם קבעו ע"ד גבאי מסויים הוא יכול לקבוע. אבל לא שיכול להוציא לחולין או להשתמש לצרכי עצמו (וכמשנת"ל באופן הא'). ואם בנחלקו הדין כן, כ"ש שכשלא נחלקו הציבור וכולם במקומם, שהכל לפי התנאי והמנהג. ומינה שאין הגבאי יכול לקבוע שהמשתמש בניגוד לדעתו נחשב גוזלו או גוזל ההקדש. כי אין פה בעלות.

על האופן הג' הנה זה שייך לדינא דחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עבד למיגר בב"ק דף כ, שהשימוש עצמו ע"י הדר שלא מדעתו אינו מחסר בעלות ול"ש לומר שחייב בתשלום ולא שנחשב גזלן. ואמנם אם יש בית ריק ומתנה עליו מראש שישלם חייב לשלם גם בל"ק לאגרא וגברא דל"ק למיגר, (כמ"ש המחבר בחו"מ סימן שסג סעיף ו) זהו דוקא בגלל שמשתמש בכל הבית שיש לו ערך לשכירות (עי"ש ברמ"א בשם הנ"י והמרדכי), אבל בלאו הכי כופין על מידת סדום שבעל הבית יכניס את הדר לחצרו בלי תשלום. ובנידו"ד שעשרות או מאות בחורים נכנסים באותו זמן בלי תשלום, אין בע"ה יכול להרויח שכירות מאותו מקום אם ירצה להשכירו, ולפי הרמ"א כופין על מידת סדום. וודאי שאין בשהיית הבחור במקומו בישיבה, אפילו אם היא בבית הפרטי של ראש הישיבה, נטילת ממון כלשהי שיחשב לגזלן. (ועי"ש בפת"ש ס"ק ג מה שהביא בשם הנו"ב שדין כפיה עמ"ס בכה"ג תלוי בפלוגתת הרמב"ם והרא"ש. ועוד יל"ע מאי שנא ממה שפסק מהר"מ פאדווא בשו"ת סימן פה דיכול בעל הבית להוציא אורח מסויים ולאסור עליו, ולהכי אין אורח אוסר על בע"ה בדיני עירוב).

ועוד יל"ד על ההשתמשות בחשמל שראש הישיבה משלם בכל חודש, והוא אוסר על חתן כנ"ל להשתמש בו, אם ישתמש ככל בני הישיבה האם חשיב גזלן ח"ו ליפסל לעדות ולהתחייב בהשבה. ולכא' דין האור והמיזוג הוא "נר לאחד נר למאה" (עי' בשבת דף קכב א, ומובא רבות בפוסקים בחו"מ סו"ס קעז ובסימן שלה ברמ"א סעיף א ועוד).